L-ILMA LI NIXORBU

Ftit huma dawk li jaħsbu x'ilma jixorbu, mnejn jiġi, jekk hux tqil jew ħafif, jekk hux safi jew imniġġes. Sa kemm il-barmil jogħdos fil-bir u sa kemm mita wieħed idawwar il-vit l-ilma jiġi, ftit huma li jaħsbu fl-ilma. Mita jonqos igemgmu u mita hemm jaħlu.

Mela, kelmtejn fuq l-ilma naħseb li ma jkunux mitlufa.

L-ilma kollu ta' Malta u Għawdex ġej mix-xita.

Mita l-Bambin jibgħat ix-xita, ir-raba' jixrob u mita jixba', l-ilma jnixxi fuq il-blat u l-kotra taqbad it-triq tal-widien u tgerbeb lejn il-baħar. Minn wiċċ l-art u minn fuq il-bjut l-ilma jimxi mas-swieqi u jimla l-ibjar u l-ġwiebi u mita x-xita teħda u jidħol is-sajf, min ġabar ġabar għax ilma qabel Ottubru ma narawx.

Li ma kienx hemm ħsieb aktar minn dan, in-nies qajla kien ikollha x'tixrob fis-sajf.

Mita l-ħamrija tixba' mill-ilma, dan qajla qajla jibda nieżel fil-blat li bħal sponża dejjem jixrob. U hekk il-blat, mita tkun sena milwiema, jaħżen l-ilma li bil-ftit il-ftit jasal sa wiċċ il-baħar. Naraw issa kif l-ilma miġbur fil-blat samm jista' jarġa' fil-wiċċ biex jinxorob jew jissaqqa.

Billi għidna blat, m'hux biż-żejjed, għax hemm blat u blat. F'Malta, il-blat għoli fuq ir-riħ tar Rabat m'hu xejn bħall-blat li hemm l-isfel.

Il-għolja tan-naħħa tal-punent hi magħmula minn ħaġar taż-żonqor. Żonqor ta' fuq, ingħidulu, x'aktar tas-sekonda li għad li jidher samm jixrob ħafna ilma. Taħt is-saff taż-żonqor jaħbat saff tat-tafal li ilma ftit jew xejn jixrob.

Mita fix-xitwa s-saff żonqri ikun imgħarar bl-ilma x'aktar jagħmel triq fuq it-tafal u jimxi jew jistagħdar bejn it-tafal u l-blat. Jekk isib xaqq, jew xi tifrik tal-blat, l-ilma jfiġġ bħal għajn jew nixxiegħa u jarġa' jaqbad it-triq lejn il-widien.

Dak li ngħidulu ilma ġieri huwa l-ilma li jimxi fuq it-tafal wara li jitlaq iż-żonqor li fih inġabar.

Dak li għidna għal Malta jista' jintgħad għal Għawdex. B'hekk għandna f'Malta Għajn il-Kbira, Għajn Klieb, Għajn Kajjed, Għajn Bierda u ħamsin nixxiegħa oħra li jsaqqu l-ġenna ta' ma' dwar il-għoljiet tal-punent, u Għawdex għandna Għajn Barrani, Għajn Sielem, Għajn Rajjes u oħrajn li niżlin lejn l-Imġarr.

Il-kelma Mġarr ġejja minn *ilma ġieri*; *Moġra* jekk tkun waħda, *Mġarr* jekk huma aktar minn waħda.

Hekk l-egħejun ma jistgħux isiru jekk ma hemmx tafal u mir-Rabat lejn il-vant ilma ġieri ma hemmx, għax it-tafal li darba kien hemm fuq il-blat ħaditu l-ħamla u ntemm.

Jekk l-ilma fuq it-tafal ma jsibx xquq mnejn joħroġ jibqa' mistagħdar bejn it-tafal u ż-żonqor ta' fuqu u jinġabar f'ħofor u dgħaben li bil-qajla jsiru.

Fejn hemm it-tafal hemm ukoll is-swieni.

Is-sienja m'hix ħlief toqba (spiera) maqtugħa minn wiċċ l-art, l-isfel, sa ma tiltaqa' mas-saff tat-tafal. Jekk issir ħofra fit-tafal, jew ħażżiena fejn l-ilma jista' jżomm, l-ilma, tista' tgħid, ma jaqta' qatt, għax qisek għandek għajn bħal ma għidna l-ewwel. Swieni u bjar ta' ilma ġieri ma jistgħux isiru ħlief fejn hemm it-tafal u għalhekk mhux l-inħawi kollha jinsabu.

Dak li jissejjaħ, Malta, l-ilma ta' Winjakur m' hux ħlief l-ilma ġieri tar-Rabat u ta' Ħad-Dingli li nġabar fi żmien is-sultan Wignacourt u tressaq lejn il-belt fil-qana tal-ħaġar u li naraw minn Ħat-tard sal-Ħamrun għaddej fuq l-arkati.

Sal-1887, barra mill-ilma tal-bjar, f'Malta ma kellniex ħlief l-ilma ta' dawn l-egħjun, li qabel jasal Ħat-tard jinġabar fil-ġwiebi kbar tal-Qâli jew tal-Qâni.

Nistħajjel min igħid: huwa wara l-1887 sar xi għaġeb? Mela, kif kotor l-ilma?

Ma sar l-ebda għaġeb iżda sar ftit tal-ħsieb u għad li b'mitt sena ħsieb ma traqqâx geżwira, kif igħidu n-nies, il-ħsieb jiswa għal kullħadd.

Għidna li l-ilma jinxorob fil-blat kollu, barra minn fit-tafal. Fiż-żonqor ta' fuq jinġabar sa ma jżommu t-tafal u fil-blat l-ieħor ma hemm xejn xi jżommu u għalhekk jibqa' nieżel sal-baħar.

Min jaf jaħseb qal: Jekk issir mina fil-blat ma' wiċċ il-baħar, dil-mina għandha terħi l-ilma miġbur fil-blat u jekk dil-mina tkun imżerżqa u tferraħ ġewwa ġiebja, l-ilma jista' jinġabar. Jekk fuq il-ġiebja titwaqqaf pompa qawwija, l-ilma jista' jarġa jintreħa fill-wiċċ. Dan intqal u ġġarrab dak li nħaseb u l-lum f'Malta għandna maż-żewġ miljuni galluni ilma kull jum. Mina kbira saret li mill-Marsa tieħu lejn is-Siġġiewi u f'Wied il-Kbir, f'Wied is-Sewda u issa fil-Ħara tal-Ħlas hemm pompi li jtellgħu ħodon ilma ġmielu.

Għawdex hemm ukoll pompi Għajnsielem, l-Imġarr, Ix-xini u bil-għajnuna tagħhom in-nies tixrob, għad li minn żmien

Winjakur żdidna bla qies u sirna naħlu aktar ilma sew fil-ħasil ta' ġisimna u ta' ħwejjiġna.

Ma hemmx għalfejn ingħid kemm flus nefaq il-Gvern biex iżid l-ilma f'Malta u Għawdex u kemm ħsieb sar waqt ix-xogħol u kemm taqtigħ ta' qalb mill-periti, minn l-imgħallmin u mill-ħaddiema.

Konna ntegħmu aktar ħelu l-ilma, kieku mita niftħu l-vit u nimlew it-tazza, naħsbu ftit kemm sewa xogħol biex l-ilma tax-xita issibu x'hin trid fil-kamra.

T. Ż.

ORTOGRAFIA MALTESE

(*MELITA*, Vol. V, 2 1925)

Qrajna dak li s-Sur A. B. għoġbu jgħid fuq it-*Tagħrif* tagħna fil-*Melita* ta' Frar, u ħadna gost.

Xtaqna ħafna li flok l-inizjali biss niżżel ismu kollu. Ma konniex sejrin inċanfruh, minn fuq konna nsellmulu bil-qalb u niżżuh-ħajr wiċċ-imb'wiċċ.

Milli jidher A. B. hu wieħed minn dawk li t-*Tagħrif* qrah u studjah sewwa u ma għamilx bħal xi wħud li tefgħuh għat-trab fuq l-ixkaffa u minn fuq qalu li t-*Tgħrif* hu ħmerija, ħrafa, u xnaf jien. Nafu xi ħadd li wara li qal kemm felaħ kontra tiegħu, sibna li l-anqas biss kien qrah fuq fuq!

A. B. flieh bil-għaqal kollu,—kif għandu jagħmel kritiku tal-ħaqq—u qal minnu dak li deherlu li kellu jgħid u għader il-ftit żbalji li ma setgħux ma joħorġux fi ktieb bħal dak.

Haġ'oħra għoġbitna f'A.B.: ma faħħrux bi kliem sabiħ, vojt, kollu fjuri, iżda—fit-tgħarbila li għarblu—bi kliem ħiemed, u kollu sugu.

Aħna niżżuh-ħajr minn qalbna.